נתיבות עולם — נתיב לב טוב

בספר משלי (כ"ב) אוהב טהור לב חן שפתיו רעהו מלך. שלמה המלך רצה לומר כי מי שהוא טהור לב וזה מי שיש לו לב טוב נקרא טהור לב, ולא אמר לב טוב מפני כי לב טוב משמע כאשר יש לו לב טוב לבדו ואלו טהור לב שלבו טהור אל השם יתב' ג"כ. ולכך אמר מי שיש לו טהור לב הוא אהוב למעלה ונחמד למטה, כי אוהב טהור לב, ר"ל כי הקב"ה אוהב אותו, ואמר כי נחמד למטה ג"כ עד כי החן הוא על שפתיו והמלך נעשה רעהו, והרי אין דבר יותר מזה עד שהוא אהוב למעלה ונחמד למטה, וראוי לזה מי שיש לו טהור לב שהוא טוב לשמים וטוב לבריות. וכבר התבאר בפרקים (אבות פ"ב) אצל רואה אני את דברי ר"א בן ערך שבכלל דבריו דבריכם כי מי שיש לו לב טוב נכללו בו כל השלימות, וזה שאמר אוהב טהר לב חן על שפתיו, כי השפתים הם בחוץ והלב בפנים וכאשר הלב הוא טוב בדם הוא הכל טוב עד שהשפתים אשר הם בחוץ לגמרי חן על שפתיו ובזה הכל טוב. והפך זה מי שהוא לב רע, שכמו שהבעל לב טוב הוא כולו טוב כך בעל לב רע הוא כולו רע, וכמו שאמר רבי יוחנן בן זכאי כאשר אמר להם איזה דרך רעה שירחק ממנו האדם רואה אני את דברי ר"א בן ערך שבכלל דבריו דבריכם. ולכך אמר שלמה (משלי כ"ו) כסף סיגים מצופה על חרש שפתים דולקים ולב רע, ור"ל אם בא לטמון האדם לבו הרע עם כל זה ניכר בשפתיו ובדבריו אשר הם מבארים האמת, וזהו כמו מי שמצפה כסף סיגים על חרש לכסות החרש שלא יהיה נראה כלל ואין דבר זה צפוי אליו כי הוא כסף סיג, וכך אין צפוי ללב רע כי כאשר הלב הוא רע הוא כולו רע ואין בו דבר טוב, לכך אף שהוא רוצה לכסות לבו הרע מתוך שפתיו ניכר ולכך אי אפשר שיהיה כאן כסוי. ובעל המדה של לב טוב כאשר יש לו לב טוב ראוי לרוח הקודש וכמו שאמרו במדרש (תנחומא שמות) וראך ושמח בלבו אמר ר"ש בר יוחי הלב ששמח בגדולת אחיו ילבש אורים ותומים ע"כ, וירצה בזה כי מי שהוא בעל לב רע אינו שמח בגדולה שיש לאחר ובפרט כאשר הוא גדול בשנים אין ראוי שיהיה עליו שורה רוח הקודש, אלא ע"י שלימות הלב כי הלב רואה ברוח הקודש, ולא זכה אהרן לאורים ותומים שיהיה שורה עליו רוח הקודש אלא ע"י שלימות הלב כאשר היה לו לב טוב:

המדה הזאת שהוא לב טוב הוא חפץ ורוצה בטוב חבירו, ואף אם רואה דבר בחבירו שהוא נראה שהוא רע הוא דן אותו לכף זכות, וכל זה מפני שהוא רוצה בטוב חבירו ולכך הוא דן אותו לכף זכות, והפך זה בעלי לב רע דן את חבירו לכף חובה, והמדה הזאת שדן את חבירו לכף זכות היא מדה גדולה טובה:

ובפרק מפנין (שבת קכ"ז, ב') ת"ר הדן את חבירו לכף זכות דנין אותו לזכות ומעשה באדם אחד שירד מגליל העליון נשכר אצל בע"ה אחד בדרום ג' שנים עיה"כ אמר לו תן לי שכרי ואלך ואזון את אשתי ובני אמר אין לי מעות א"ל תן לי פירות א"ל אין לי תן לי קרקע א"ל אין לי תן לי בהמה אין לי תן לי כרים וכסתות אין הפשיל כליו לאחוריו והלך לביתו בפחי נפש לאחר הרגל נטל ב"ה שכירות בידו ועמו משא ג' חמורים אחד של מאכל ואחד של משתה ואחד של מיני מגדים והלך לו לביתו אחר שאכלו ושתו נתן לו שכרו, אמר לו בשעה שאמרת תן לי שכרי ואמרתי לך אין לי מעות במה חשדתני אמר שמא פרקמטיא בזול נזדמנה לך ולקחת בהן, ובשעה שאמרת לי תן לי בהמה ואמרתי אין לי בהמה במה חשדתני אמרתי שמא מושכרת ביד אחרים היא, בשעה שאמרת לי תן לי קרקע כו' במה חשדתני אמרתי שמא מוחכרת ביד אחרים ובשעה שאמרתי לך אין לי פירות במה חשדתני אמרתי שמא אינן מעושרים ובשעה שאמרתי לך אין לי כרים וכסתות במה חשדתני אמרתי שמא הקדיש כל נכסיו לשמים, א"ל העבודה כך היה הקדשתי כל נכסי בשביל הורקנוס בני שלא עסק בתורה וכשבאתי אצל חברי בדרום התירו לי נדרי ואתה כשם שדנתי לזכות המקום ידין אותך לזכות. תנו רבנן מעשה בחסיד אחד שפדה ריבה אחת בת ישראל ובמלון השכיבה תחת מרגלותיו למחר ירד וטבל ושנה לתלמידיו, אמר להם בשעה שהשכבתי אותה תחת מרגלותי במה חשדתוני, אמרנו שמא יש בנו תלמיד שאינו בדוק לרבי, בשעה שירדתי וטבלתי במה חשדתוני, אמרנו שמא מפני טורח הדרך אירע קרי לרבי, אמר להם העבודה כך היה ואתם כשם שדנתוני לכף זכות כך המקום ידין אתכם לכף זכות. ת"ר פעם אחת הוצרך דבר אחד לתלמידים אצל מטרוניתא אחת שכל גדולי רומי מצויים אצלה אמרו מי ילך אמר להם ר' יהושע אני אלך הלך רבי יהושע ותלמידיו כיון שהגיע לפתח ביתה חלץ תפילין ברחוק ד' אמות ונכנס ונעל הדלת בפניהם אחר שיצא ירד וטבל ושנה לתלמידיו, ואמר להם בשעה שחלצתי תפילין במה חשדתוני אמרו כסבור רבי אל יכנסו דברי קדושה במקום טומאה בשעה שנעלתי במה חשדתוני אמרו שמא דבר מלכות יש בינך לבינה בשעה שירדתי וטבלתי במה חשדתוני אמרו שמא נתזה צנורא מפיה על בגדיו של רבי, אמר להם העבודה כך היה ואתם כשם שדנתוני לזכות כך המקום ידין אתכם לכף זכות. ומה שאמר הדן את חבירו לכף זכות דנין אותו לכף זכות, פי' זה כי ראוי להיות כך מצד כי כל מדה שהאדם מודד מודדין לו כדאיתא במסכת סוטה (דף ל') בדין שהוא דן בו כך הוא נדון, ומכל שכן כאשר דן את חבירו לכף זכות שזהו דין לעצמו שגם הוא נדון בדין הזה, והוא מדה טובה וראוי שיהיה נדון במדה טובה זאת לגמרי כי הדין הוא מחויב ומפני שהוא מחויב הוא נדון באותה מדה עצמה. והביא ג' מעשיות שלא יאמר האדם בודאי יש לדון את האדם לכף זכות היינו כאשר יכול לדון אותו לכף זכות בדרך קרוב אז יש לו לדון אותו לכף זכות, אבל אם אינו יכול לדון אותו לכף זכות רק בדרך רחוק מאוד לא ידון אותו לכף זכות. ולכך מביא ג' מעשיות שכל אחד היה יותר רחוק לדון אותו לכף זכות מן הראשון, כי מעשה הראשון לא היה רק דבר אחד דהיינו מה שאמר תמיד אין לי, ובדבר אחד יש לדון לכף זכות מפני שאין צריך לדון אותו לכף זכות רק בדבר אחד, והמעשה השני צריך לדון אותו לכף זכות בשני דברים דהיינו שהשכיבה [תחת] מרגלותיו וירד וטבל ושנה להם, ובמעשה הג' צריך לדון אותו לכף זכות בשלש דברים, שנכנס למקום סתר זהו אחד, וחלץ תפילין זהו השני, וירד וטבל זהו הג', ואפי' הכי היו דנין אותו לכף זכות ומעתה צריך לעולם לדון את האדם לכף זכות כאשר אפילו בשלשה דברים צריך לדון אותו לכף זכות ולפיכך סידר דבריו אלו בחכמה:

הפך המדה הזאת הוא מדת לב רע והוא המדה הרעה שהיא רעה מאוד, וכמו שאמרו במסכת אבות כי בכלל לב רע הוא הכל, והיוצא מן המדה הרעה הזאת שנאת הבריות, כמו שבעל לב טוב אוהב את הבריות וחפץ בטובתם ודן אותם לכף זכות כך בעל לב רע שונא את הבריות, וכבר בארנו דבר זה אצל יצר הרע עין הרע ושנאת הבריות מוציאין את האדם מן העולם ע"ש:

ובפרק ב' דשבת (ל"ב, ב') תניא ר' נחמיה אומר בעון שנאת חנם מריבה רבה בתוך ביתו של אדם ואשתו מפלת נפלים ובניו ובנותיו מתים כשהם קטנים. והדבר זה בודאי צריך טעם שלא הביא ראיה לזה מן הכתוב, אבל נראה כי הלב הוא ביתו של אדם דירת השכל, והשנאה היא בתוך ביתו שהוא לב האדם, ולכך מריבה בתוך ביתו ג"כ ואשתו מפלת נפלים, כי אשתו ביתו נחשב. וכמו שיש מריבה בתוך ביתו כך יש בתוך ביתו קלקול ואשתו מפלת נפלים, והדמיון הוא לגמרי כמו שביתו שהוא בית שכלי הוא הלב יש בלבו שנאת חנם שאין בה ממש, וכך ביתו שהוא אשתו אין בה ממש:

ומפלת נפלים כי הנפל אין בו ממש כמו שהוא בעל שנאת חנם שאין בו ממש, וכן בניו ובנותיו מתים כשהם קטנים כי בניו ובנותיו הקטנים שהם תוך ביתו אין בהם ממש, ולפיכך בניו ובנותיו מתים כשהם קטנים עד שאין ביתו נחשב לכלום:

ובמסכת יומא פרק קמא (ט', א') מקדש ראשון מפני מה חרב מפני שהיו בו ג' דברים ע"ז ג"ע וש"ד וכו', אבל מקדש שני שאנו בקיאים בו שהיו עוסקים בתורה ובמצות ובגמילות חסדים מפני מה חרב מפני שנאת חנם שהיה בהם ללמדך ששקולה שנאת חנם נגד ג' עבירות ע"ז וג"ע וש"ד. ודבר זה בארנו בפרק בעשרה (אבות פ"ה) כי כאשר נתן הש"י הארץ לישראל נתן להם הארץ בשביל זכות אברהם יצחק ויעקב, וכדכתיב בכתוב בפי' (שמות י"ד) וגם הקימותי את בריתי אתם לתת להם את ארץ מגוריהם אשר גרו בה, ולפיכך כאשר ישראל היו נוהגים במדת אבותיהם ראוי להם הארץ ואם לאו אין ראוי להם הארץ אשר הם יוצאים ממדת אבותיהם. ואשר החזיקו האבות כל אחד במדה מיוחדת היו אלה שלשה מדות ג"ע ע"ז ש"ד, לא שהיו מרוחקים מן ג' מדות הרעות דבר שהוא אסור שדבר זה אין חדוש, אבל דבר שהוא הרחקה יתירה בתכלית היו נוהגין בהם, ודבר זה בארנו אצל גלות בא לעולם. ובודאי כל אשר שייך אל הארץ כמו בהמ"ק שהוא תולה בארץ הכל הוא בשביל זכות האבות אשר בזכותם נתנה הארץ, ולפיכך כאשר לא היו נזהרים ישראל בדברים אשר היו מדות האבות, ראוי שיהיה בטל הארץ וכל אשר תלוי בארץ, והרי אברהם היה מרוחק מן ג"ע בתכלית ההרחקה, וכדאיתא בפרק קמא דבתרא (ט"ז, א') שאמרו עפרא בפומא דאיוב שאמר ומה אתבונן על בתולה באחריני לא מסתכל אבל בדידיה מסתכל ואילו באברהם הנה נא ידעתי וגו' שעד עתה לא הכיר בה בשביל צניעות שהיה בהם, יצחק היה בתכלית ההרחקה מע"ז, כי ע"ז הוא שעובד לאלוה אחר ואילו יצחק הקריב עצמו להקב"ה הפך בעל ע"ז שהוא מקריב לאלקים אחרים, יעקב הפך ש"ד שידוע כי יעקב הוא הפך כדכתיב אצל עשו (בראשית כ"ה) ויצא הראשון אדמוני סימן שיהיה שופך דמים, ואילו יעקב הפך זה שהיה נזהר מש"ד, וזהו שאמז"ל שלא ראה יעקב קרי מימיו, וזה כי המוציא שכבת זרע כאלו שופך דמים ומה שהזרע ראוי שיהיה בו נפש ואילו יעקב כ"כ היה רחוק מש"ד שאף לאונסו לא ראה קרי שלא היה אצלו ש"ד, וכאשר היו בישראל אלו ג' דברים נחרב הבית וגלו מן הארץ. אבל בית שני לא היה בשביל האבות שכבר תמה זכות אבות בבית ראשון, והש"י נתן להם הארץ בזכות עצמם במה שהם עם ישראל ולפיכך כאשר הם עם אחד ולא חלק לבם היה להם הארץ, וכאשר חלק לבם בשנאת חנם שהיו ביניהם בטל כח זה מה שהם עם אחד וחרב בה"מ וגלו מן הארץ, כי בית שני היה להם במה שהם עם אחד עם ישראל. ולפיכך אמר כי שקולה שנאת חנם כמו ע"ז ג"ע ש"ד. וכאשר היה שנאת חנם הגורם להחריב הבית כ"ש שהוא הסבה להעמיד החורבן, כי הדבר שהיה גורם חולי לאדם כ"ש אחר שכבר חלה שמונע ממנו הרפואה כל עוד שלא הסיר הדבר שגרם החולי אל האדם, לכך יש לדאוג אל הדור כמו שעינינו רואות כי דור הזה גובר בו מדה הרעה הזאת על הכל. ואשר הוא יוצא עוד מן המדה הרעה הזאת היא שנאת חנם, היא הקנאה שהוא בלב, כי הלב רע יש לו קנאה כאשר יש לחבירו שום טובה ושום מעלה, הפך לב טוב שהוא שמח במה שיגיע מן הטוב לחבירו וזה מקנא בו אינו רוצה שיהיה לחבירו אותה מעלה והמדה הזאת רעה מאוד:

ובפרק שואל (שבת קנ"ב, א') הנהו קפולאי דהוו קפלי בארעא דרב נחמן נחר בהו ר' אחאי בר יאשיה, אתו ואמרו ליה לרב נחמן נחר בן גברא אתא ואמר ליה מאן ניהו מר אמר ליה אנא אחאי בר יאשיה אמר ליה ולאו אמר רב מרי עתידי צדיקי דהוי עפרא, אמר ליה ומנו רב מרי דלא ידענא ליה, אמר ליה והא קרא כתיב וישוב העפר אל הארץ כשהיה, א"ל דאקרייך קהלת לא אקרייך משלי דכתיב ורקב עצמות קנאה כל מי שיש לו קנאה בלבו עצמותיו מרקיבין כל שאין לו קנאה אין עצמותיו מרקיבין, גששיה חזייה דאית ביה ממשא אמר ליה ליקום מר לגויה דביתא, א"ל גלית דעתך דאפילו נביאים לא קרית דכתיב וידעתם כי אני ה' בפתחי את קברותיכם ובהעלותי אתכם מקברותיכם עמי, א"ל והכתיב כי עפר אתה ואל עפר תשוב אמר ליה ההיא שעה אחת קודם תחיית המתים. ופי' דבר זה כי מיוחד בעל הקנאה להפסד ולהעדר יותר מכל המדות הרעות, כאשר הקנאה הוא דבר העדר שאינו רוצה בטוב שהוא לחבירו, ודבק באדם הזה ההעדר כאשר יש לו קנאה על הטוב שיש לחבירו. ולפיכך אמר הקנאה ג"כ מוציאה את האדם מן העולם וכמו שפרשנו שם, כי דבק באיש הזה ההעדר כאשר אין רוצה שיהיה הטוב לחבירו לגמרי. ודבר זה בלב שהלב הוא עיקר מציאות האדם וכאשר בלבו אשר הוא עיקר מציאות האדם הקנאה ובזה נמשך אחר ההעדר. ולכך אמר אפילו עצמותיו מרקיבין כי העצמות הם עיקר בנין האדם שנותנים לאדם מציאות והם חוזק מציאות האדם, ואף דבר זה נפסד ונרקב בעבור שדבק בו ההעדר לגמרי. אבל הקנאה שהיא לש"ש אינו רעה דכתיב (בראשית ל') ותקנא רחל באחותה. ובמדרש (ב"ר פ' ע"א) כתיב אל יקנא לבך בחטאים כי אם ביראת ה' כל היום ואת אמרת ותקנא רחל באחותה אלא קנאה במעשיה אמרה אלולי לא היתה צדקת לא היתה יולדת ע"כ, הרי כי הקנאה הזאת שהוא מקנא את אחר שנמצא בו יראת שמים דבר זה אינו אסור כלל: